

KARAKTER EĞİTİMİNDE EDEBİ ESERLERİN KULLANIMI

*Halit KARATAY**

ÖZET

Dünyada yaşanan siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, insanın hayat şartlarını derinden etkilemektedir. Değişen veya gelişen hayat şartları, insanın inandığı, yaşatmaya çalıştığı insani ve ahlaki değerlerde kaymalara, yozlaşmalara neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak özellikle son yıllarda gençler arasında şiddet eğilimi, ebeveynlere ve öğretmenlere karşı asi olma, sorumsuzluk, sahtekârlık, toplumsal kuralları ihlal etme, madde bağımlılığı, intihar gibi kendine ve başkalarına zarar verici davranışlarda artışlar gözlenmektedir. Bireylerin sergilediği olumsuz davranışları engellemek; onların kendilerine ve yaşadıkları topluma yararlı olmalarını sağlamak için insani ve ahlaki değerleri benimsemeleri gerekir. Sağlam karakterli, erdemli bireyler yetiştirmede aileler kadar artık okullar da sorumludur. İnsanın davranışlarına yön veren insani ve ahlaki değerlerin çocuklara kazandırılması için uygulanan çeşitli yöntemler vardır. Okullarda yapılan karakter eğitiminde edebî eserlerden yararlanmak, etkili bir yöntem olarak kabul edilir. Okuma çalışmalarında olumlu karakter özelliklerinin edebî eserler aracılığıyla irdelenmesi, öğrencilerin hem ahlaki hayal güçlerini harekete geçirir hem de olumlu davranış ve tutumları değer olarak algılamalarını ve benimsemelerini sağlar. Bu çalışmada edebî eserlere dayalı yapılan karakter eğitiminde kullanılan ahlaki muhakeme yöntemi ve örnek uygulanmasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öyküleyici Edebî Eserler, Karakter Eğitimi, Ahlaki Gelişim, Değer Aktarımı, Çocuk Edebiyatı.

USING LITERARY WORKS IN CHARACTER EDUCATION

ABSTRACT

Political, economical and technological developments affect the life conditions of humanity drastically. Changing and developing life conditions cause the moral values which humans believe and try to carry on decay and degenerate. As a result, harmful behaviors such as violence, disloyalty to parents and teachers, irresponsibility, fraud, violating social rules, drug addiction, committing suicide are increasing among youths recently. In order to prevent the negative behaviors and to make them beneficial for themselves and for the society humanity moral values must be adopted. Schools are at least as responsible as families in terms of bringing up good, virtuous and honest individuals. There are many methods used to endow children with humanity and moral values that direct humans' behaviors. Utilizing literary works can be regarded as an effective method for character education at schools. Analyzing positive character properties through literary works evokes ethic imagination of students. In addition, this makes the students perceive positive behaviors and attitudes as a value and adopt them. The present study includes both the moral judgment method used for character education based on literary works and its sample application.

Keywords: Narrative Literary Works, Character Education, Moral Development, Transfer of Values and Children's Literature.

* Yard. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ababilim Dalı, elmek: halitkaratay@gmail.com

Giriş

Geçmişten günümüze kadar eğitimin başlıca amaçlarından biri “iyi karaktere sahip bireyler yetiştirmek” olmuştur. Bu nedenle eğitim ile karakter geliştirme arasında sıkı bir bağ vardır. Birçok eğitimci de bu görüşte birleşmiştir. Örneğin Dewey’e göre eğitim bilimi, “karakter kurma bilimi”dir (Bender 2005, 15). Kant’a göre ise “ahlaki terbiye”dir (Kant 2009, 31).

Karakter terimi biyoloji, matematik gibi fen bilimlerinden felsefe, psikoloji, eğitim, güzel sanatlar ve edebiyat gibi sosyal bilimlere kadar birçok disiplinin konu alanına girmektedir. Bundan dolayı *karakter* terimini, her disiplin kendi çalışma alanına göre farklı tanımlamıştır. Genel anlamda karakter, bir şeyi başka şeyden ayıran temel özellik, ana niteliktir (Türkçe Sözlük, 1998). Yunanca kökenli olan *karakter* sözcüğü; “oyulmuş, çizilmiş, kalıpla basılmış” anlamlarına gelmektedir.

Ahlak Felsefesinde karakter, “kişinin kendi kendisine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve eylemlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünüdür” (Akarsu 1998, 111). Edebiyat bilimi açısından karakter, edebî eserlerde geçen bir kişiyi benzerlerinden ayıran temel özelliklerin tümü, olaylarda kişinin davranışlarına yol gösteren ve onda hak edileni belirleyen davranış ve tutum biçimidir (Gencan vd. 1974, 78). Eğitim bilimcilere göre karakter, belli ahlak ölçütlerine göre değerlendirilen kişilik, kişinin sahip olması gereken ahlaki ve akli değerler bütünüdür. “Bir insanın, kişinin, davranış, alışkanlık, güç ve beceriler; değer ve düşünce tarzı türünden temel öğelerden meydana gelen özelliklerinin, onu başka insanlardan farklılaştıran bütünüdür” (Cevizci 2003, 222). Sosyal bilimlerden farklı olarak fen bilimleri karakteri, herhangi bir sosyal davranış ve tutuma bağlı bir değer atfetmekten çok bir nesneyi, varlığı diğerlerinden farklı kılan yapı, biçim, büyüklük ve işlev olarak tanımlar. Örneğin matematikteki aritmetik işlemlerin göstergeleri olan şekil, simge ve sembol vs. karakterler. Bu durumda karakter, iki farklı yönden tanımlanabilir. Bunlardan biri sosyal bilimlerde kendisine bir kıymet, değer atfedilen, yüklenen karakter (Kerschensteiner 1977, 29), diğeri bir nesneyi, durumu diğerlerinden farklı kılan yapıyı ve durumu biçim, büyüklük ve işlev bakımından tanımlayan sembol ve simgedir.

Uzmanlar karakter, çevre ve aile arasında sıkı bir bağın olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü “karakterin oluşmasında, insanın içinde yaşadığı sosyal çevrenin milli ve manevi değerleri, ahlak kaideleri rol oynar, hatta karakterin değerlendirilmesi bu kaidelere göre yapılır” (Seyyar 2007, 552). Fransız yazarı Bruyère, *Karaktere Dair* adlı eserinde karakteri, insanın içinde yaşadığı çevrede geçerli olan ahlak kuralları karşısında ortaya çıkan ruhsal portresi olarak tanımlar (aktaran Köknel 1999, 21). Karakteri, sosyal bir kavram olarak ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü karakter, doğuştan insanla birlikte gelmez, sonradan sosyal çevrede kazanılır. İnsanların çok yönlü özelliklerini tanımaya yarayan davranışlar bütünü; iyiyi bilme, iyiyi sevmeye ve iyiyi ulaşma, düşünce, hissetme ve davranış olarak tanımlanabilir (Çağlayan 2005, 95). Karakter, “elinden gelenin en iyisini yapma ve başkalarının iyiliğini arzulama gibi tutumları; eleştirel düşünme ve ahlaki akıl yürütme gibi düşünsel kapasiteleri; dürüst ve sorumlu olma, adil olmayan uygulamalar karşısında karşı durabilme gibi davranışları; başkalarıyla etkili bir biçimde iletişim kurma ve topluma katkı sağlama duyarlılığını içermektedir” (Battistich 2005, 2). Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere karakter, insanın toplumsal yaşama katkı sağlayabilmek, tutunabilmek için geliştirdiği bilinçli tutum ve davranışlardır.

Adler ise karakteri tanımlarken sosyal bir kavram olduğunu altını çizer ve bir insanın çevresiyle olan ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuz zaman bir karakter özelliğinden söz edebileceğimizi söyler. “Karakter ruhsal bir tavidir; bir insanın içerisinde yaşadığı çevreye

yaklaşımının özelliğini ve ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır; bir insanın önemli kişi olmak için göstermiş olduğu çabaların o insanın sosyal duygusu yönünde gelişmesini mümkün kılan davranış kalıbıdır”(Adler 1994, 291). Aristo’ya göre, “karakter ve ahlak, insanın eylemlerini tesadüfi olmaktan çıkarır. Bireyin eylemlerinin bilişsel ve duyuşsal açıdan istemli alışkanlıklar olarak gerçekleşmesine yön verir” (Lickona 1991, 51). Karakter bireyin düşünsel, duyuşsal, sosyal ve ahlaki alanlarda olumlu gelişim özelliklerinin bütünüdür.

Bu çalışmada insanın davranışlarına yön veren insani ve ahlaki değerlerin aktarımı, karakter eğitimi üzerinde durulmuş, karakter kavramı sosyal bilimlerdeki değer, kıymet anlamında kullanılmış, iyi karakterli bireyler yetişmede kullanılan yöntemler ve uygulamalar üzerinde durulmuştur.

1. Karakter Eğitimi: Değer Aktarımı

İyi ve erdemli insan olmak, sağlam karakterli bireyler yetiştirmek her ailenin, okulun ve toplumun en önemli hedeflerinden biridir. Çünkü sağlam karakterlilik sadece bireyleri değil, toplumun da huzurlu ve mutlu olmasını sağlar. Bu hedefi gerçekleştirmek toplumsal kültür değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasına bağlıdır. İnsanı mutlu, toplumsal yaşamı huzurlu hale getirmek için sosyal bilimciler yıllardır; “karakter nedir, doğuştan mı gelir, sonradan mı kazanılır, değiş(tiril)ebilir mi, eğitimi nasıl gerçekleştirilir?” sorularına yanıtlar aramaktadır.

İnsanların birçoğu, karakter özelliklerinin kalıtımla geçtiğine, doğuştan var olduğuna inanırlar. Buna gerekçe olarak da çocukların karakter özelliği bakımından anne babalarına benzemelerini gösterirler. Aslında bu durumun basit bir açıklaması vardır. Önemli bir kişi olma çabasında olan çocuk çevresinde saygı uyandıran, kabul gören insanları ve eylemlerini taklit eder. Gerçekte karakter ne kalıtımla geçer ne de doğuştan vardır ve değişmez de değildir. Kazanılmış karakter özelliklerinin kalıtımla geçtiğine dair güvenilir kaynaklar da elimizde yoktur (Adler 1994, 292-295). Bir çocuk iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlış bilerek dünyaya gelmez. Çocuğun çevresi, yaşam şartları, ailede ve okulda aldığı eğitim, değer yargılarını şekillendirir. Doğruyu ve yanlış kendisi seçmeyi öğrenir. Bu nedenle çocuğa verilen eğitimin nitelikli olması durumunda çocuk, seçimlerini kendi kendine doğru yapabilir.

Kültürlenme süreci çocuğun en yakın çevresi olan aile ve içinde yaşadığı sosyal çevreden sonra okulda gerçekleşir. Zamanla çocuğun karakteri ve ahlakı, çevresindekilerin kendisine karşı sergiledikleri tutum ve davranışlara göre şekillenmeye başlar. Okul çağındaki çocukların karakter ve ahlak gelişimlerinde okulların önemli bir işlevi vardır. Okul, çocuğun karakter eğitiminde eğitsel, kültürel ve toplumsal etkenlerin tümünü içinde bulundurur. Bu bakımdan okul, çocukta bulunan gizil güçleri, yetenekleri en iyi biçimde işleyerek onun karakterini oluşturmaya çalışır (Başaran 2005, 280). Gelişim psikolojisi ile ilgili birçok kuramcı, çocukların okul yıllarında ahlaki değer kodları geliştirdiklerini, iyi ya da kötü, bu yıllarda karakterlerinin şekillendiğini vurgulamıştır (O’Sullivan 2004, 641). Bu açıdan karakter eğitimi, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkân sağlayan bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesidir (Ryan ve Bohlin 1999). Son yıllarda bütün dünyada değer bunalımı ve kültürel yozlaşmanın sebep olduğu olumsuz toplumsal olaylar yaşanmaktadır. “Küreselleşme denilen ve sadece teknolojik değişmelerle açıklanamayacak olgular, sınırları kaldırmakta, baskın kültürleri her an, her yerde egemen kılabilen, topluma özgü bazı duyarlılıklar, değerler gün geçtikçe işlevsizleşmekte ve kaybolmaktadır. Yeni yetişen nesiller arasında şiddet eğilimi, sahtekârlık, anne-babaya ve öğretmene karşı asi olma, sosyal kuralları ihlal etme, madde bağımlılığı, intihar ve benzeri kendine zarar verici davranışlarda artışlar gözlenmektedir. Özellikle iş ahlakında, kişisel ve toplumsal sorumluluk bilincinde azalma gibi olguların günden güne daha sık rastlanır olduğu aile ve eğitimcilerin gözlemleri ve konuyla ilgili çalışan kurumların istatistikleri ile de doğrulanmaktadır” (Lickona 1991; Ekşi 2003). Bu olumsuzluklarla baş etmede okullara önemli görev ve

Turkish Studies

sorumluluklar düşmektedir. Çünkü okullar, sadece eğitim-öğretimin yapıldığı mekânlar olmanın ötesinde öğrenciler için bir sosyal ortam olma niteliği de taşımaktadır. Burada yapılan planlı eğitim ve etkinliklerle öğrencilere, toplumun geçmişten bugüne kadar getirdiği değerler aktarılabilir.

Okulda bireyin planlı ve programlı bir şekilde yetişmesi, zamanla planlı ve programlı bir toplum yaratılması anlamına gelir. Bu yönden yaklaşıldığında, okul iyi bir toplum oluşturmak için bireyler üzerinde bir atölye olarak görülebilir (Varış 1981, 14). Bunun yanında okullar, karakter eğitimine yönelik uygulamalarında, yalnızca karakterin bir boyutunu ele almamalı, çocukların, temel değerleri anlamalarına, bu değerleri benimsemelerine ya da kendilerini bu değerlere adanmalarına ve sonra da günlük hayatlarında bu değerlere göre davranmalarına yardım etmelidir (Lickona 1993, 9). Bunun için son yıllarda Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi çok uluslu ve kültürlü ülkelerde yurttaşlara ortak temel değerler edindirmek, onları sağlam karakterli olmaları yönünde eğitmek için öğretim programları geliştirilmiştir (www.heartwoodethics.org). Farklı etnik grupları barındıran gelişmiş ülkelerde karakter eğitimi, duruma göre farklı öğretim programına bağlı bir dersle veya yurttaşlık bilgisi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarına eklenmiştir. Bu derslerde bireylerin özellikle *cesaret, sadakat, adalet, saygı, umut, dürüstlük ve sevgi* gibi evrensel değerlerin benimsetilmesi amaçlanmıştır (Davies vd. 2005; Leming 2000). Amerika'da da Avrupa'dakine benzer temel değerlerin aktarımı için bir karakter eğitimi programı benimsenmiş, programda özellikle *acıma, cesaret, nezaket, adalet, gurur, şefkat, sadakat, azim, saygı ve sorumluluk* ana değerlerinin bireylere kazandırılmasına çalışılmıştır (Gibbs ve Earley 1994, 9). Karakter eğitimi için belirlenen bu değerler erdemli bireyler yetiştirmenin temel ilkeleri olmakla birlikte, her toplum genç kuşaklarına bu fazileti kazandırmak için bilinçli bir çaba harcar (Lickona 1998). Aile ortamından sonra okullarda karakter eğitimi programlarının uygulayıcısı öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Lickona'ya (1993, 10 ve 1997, 64-80) göre öğretmen:

- ✓ Öğrencilere sevgi ve saygıyla davranan, olumlu sosyal davranışları destekleyen, güzel bir örnek olan, sınıf tartışmalarında zararlı davranışları düzelden, gerektiğinde öğrencilerine bire bir rehber olan, iyi bir model ve akıl hocasıdır.
- ✓ Öğrencilerin birbirlerine saygı gösterdiği, birbirlerini koruduğu, grupta kendini değerli hissettiği ve gruba karşı sorumlu olduğu ahlaki bir topluluk oluşturur.
- ✓ Sınıf kurallarını öğrencilerinin ahlaki yargılama gücünü, kurallara gönüllü uyma ve başkalarına saygı gösterme davranışlarını karakter geliştirmede fırsatlar olarak görür ve disiplin kurallarını buna göre oluşturur.
- ✓ Öğrencilerin karar vermelerini destekleyen, sınıfın iyi bir öğrenme ortamı olmasında sorumluluk aldırın ve öğrenmeye yardımcı olan bir sınıf ortamı oluşturur.
- ✓ Ahlaki bakımdan zengin içerikli konular kadar akademik konuları; edebiyat, tarih, fen bilimlerini içeren etik sorunları incelemek ve değerleri öğretmek için bir araç olarak kullandığımız seçkin programları (Facing, History and Ourselves and The Heartwood Ethics Curriculum gibi...) kullanarak müfredat yoluyla değerleri öğretir.
- ✓ Öğrencilerin başkalarının görüşlerine başvurmalarını, onların bakış açılarını önemsemelerini sağlar ve ortak hedeflere ulaşmada, birlikte çalışma yeteneğini geliştirmek için işbirlikli öğrenmeyi kullanır.
- ✓ Öğrencilerin öğrendiklerini anlamalarına, daha sıkı çalışma kapasitesine sahip olmalarına ve üstün başarı elde etmelerinde kararlı olmalarına ve başkalarının hayatlarını da etkileyen çalışma anlayışını geliştirerek, yeteneklerinin farkında olmalarına yardım eder.

Turkish Studies

- ✓ Kitap okutarak, araştırma yaptırarak, kompozisyon yazdırarak, günlük tutturarak ve tartışma teknikleri uygulayarak, öğrencilerin ahlaki düşüncelerini geliştirmelerine yardım eder.
- ✓ Uyuşmazlıkların nasıl çözülebileceğini öğretmek çatışmaların herhangi bir zorlama olmadan adil bir biçimde çözülebileceğinin farkına vararak temel ahlaki beceri ve değerleri kazanmalarına yardım eder. Ayrıca sınıf içinde daha olumlu bir hava yaratarak kapsamlı yaklaşımı okul öğrencilerinin bir bütün olarak geliştirmesi gerektiği farkındalığını kazandırır.
- ✓ Öğrencilerin kendilerine özgü davranışlarının ortaya çıkmasına fırsat verir, her öğretim kademesindeki çocuklara toplum ve okul hizmeti gerçekleştirmek için fırsatlar sağlayarak sınıf dışında da iyi bir model olma ilgisi uyandırır.
- ✓ Sınıfta öğrenilen değerleri pekiştirmek için okulun genelinde yaygın olan kabulleri geliştirir. Örneğin müdürün yöneticilik yetkisi olduğu, disiplin kurallarına uygun davranma, okul genelinde benimsenen toplum anlayışı, öğrenci toplulukları vb. aracılığı ile okulda olumlu ahlak kültürü oluşturur.
- ✓ Ailelere çocuklarına ilk ve en önemli ahlak öğretmeni olduklarının farkına varmalarını sağlar. Okulda öğretilen değerleri geliştirecek farklı yollar sunarak temel ahlaki değerleri geliştirmede toplumun, dini kurumların, şirketlerin, yerel yönetimlerin ve medyanın yardımını araştırarak ailelerin ve toplumun karakter eğitiminin bir parçası olmasına yardım eder.

Karakter eğitiminin amacı öğrencilerin iyiyi tanımaları, istemeleri ve nihayetinde iyi eylemlerde bulunmalarına yardımcı olmaktır. Bu amaca ulaşmak için derslerin içeriği, hem toplumsal açıdan istenilen davranışları hem de öğrencilerin ilgisini çeken bilgi ve becerilere, tasarım ve problemlere göre düzenlenmelidir.

2. Karakter Eğitiminde Kullanılan Yöntemler

Karakter eğitiminde kullanılan en önemli ve yaygın yöntemlerden biri işbirlikli öğrenme yaklaşımıdır. İşbirlikli öğrenme, öğrencilerin küçük gruplar halinde çalışarak ve birbirlerinin öğrenmesine yardım ederek, öğrenmeyi gerçekleştirme süreci olarak tanımlanabilir (Açıkgöz 2009, 172). İşbirlikli öğrenmede amaç, gruplar arası etkileşimle öğrenmenin pekiştirilmesidir. Öğrencileri sadece kendi öğrenmelerinden değil, grup içindeki diğer arkadaşlarının öğrenmelerinden de sorumlu tutmaktadır. Bu öğrenme yaklaşımına yönelik yapılan araştırmalarda, karakter eğitimi açısından olumsuz sayılabilecek şiddet davranışlarını olumluya çeviren sonuçlar sağladığı belirlenmiştir (Özdemir 2009, 123). İşbirlikli öğrenme ile öğrencilerin farklı ırklarla ve etnik gruplarla daha iyi geçinmeyi öğrendiği ve orta yolu daha çok kabul ettiği, birbirlerine karşı ortak ilgi gösterdikleri ve davranış öncesinde toplumsal değerleri dikkate aldıkları belirlenmiştir (Leming 1993, 66). Bunun için karakter eğitimi etkinlikleri, topluluk halinde karar vermeyi, birlikte çalışmayı sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır (Bender 2005, 17). Karakter eğitiminde ve/veya değer aktarımında yaygın olarak kullanılan yöntemler şunlardır:

2.1. Değer Telkin Etme: Bu yöntemde öğrencilere aktarılacak değere ilişkin analiz, eleştiri ve açıklama yapılmaz. Bunların yerine örnek olay anlatma ve tarihi şahsiyetleri örnek gösterme, onların yaşam öykülerini örnek vererek değeri sözlü olarak telkin etme, öğüt verme temeline dayanır. En eski ve geleneksel değer aktarımı yöntemidir.

2.2. Değer Açıklama: Bu yöntemde öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varmaları sağlanır. Öğrenciler, herhangi bir durum karşısında tercih yapmaları gerektiğinde onlara herhangi bir dayatma yapmak yerine, neden ve nasıl soruları ile olası tercih seçenekleri üzerinde açıklamalar yapılarak değer seçimlerini dayatma olmadan kendi kendilerine, özgür iradeleri ile yapmaları

sağlanır. Bu yaklaşımda öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varmaları için onlara yardımcı olunur.

2.3. Değer Analizi: Bu yöntemde öğrenciler problem çözme, mantıksal düşünme becerilerini sosyal olay ve durumlara uygulamayı öğrenirler. Bu yöntem değerler arası ilişkileri ortaya çıkarmayı, herhangi bir olay veya durum karşısında bunlar arasındaki önem sırasına göre akılcı düşünme ilkelerini kullanarak davranma, harekete geçme becerisi edinmelerini amaçlar. *Dürüstlük, cömertlik ve yardımseverlik* gibi değerler arasındaki ilişkiler örnek olay ve durumlarla analiz edilerek öncelikli doğru davranışın hangisi olduğu öğretilir. Örneğin bir kimsenin “acil vermesi gereken bir borcu varken başkasına yardım etme düşüncesi ile cömertlik yapıp yapamayacağı”(Kant, 2009:119) üzerinde tartışılır. Bu durumda doğru davranışa kaynak olacak değerlerin analizine dayalı değer aktarımı sağlanır.

2.4. Ahlaki Muhakeme: Bu yöntemde öğrencilere ikilemlerle durumların yer aldığı hikâyeler, örnek olaylar verilerek onların düşünerek, tartışarak ideal olan değere ulaşmaları sağlanır. Bu yöntem, akıl yürütme olarak da bilinir ve mantıksal düşünme ilkelerine (5N1K) dayanır. Bu yöntemde öğrencilerin vardıkları ideal değerden çok düşünme ve tartışma sürecinde nelerin konuşulduğu ve tartışıldığı önemlidir. Öğrencilere aktarılacak değerler için uygun öyküler kullanılarak öğrencilerin grup olarak tartışmaları ve düşünceleri sağlanır. Bu süreçte öğretmen öğrenciyi öyküdeki ahlaki bir ikilemlerle karşılaştırır, diğer öğrencilerin bununla ilgili söylediklerini duyma olanağı sağlar ve öğrencilerin çıkmazları çözmelerine yardımcı olur. Bu yaklaşımda öğrencilere belli değerler aktarmak yerine, ikilemlerle durumlar aracılığıyla onlara rehberlik ederek ahlaki ilkeler edinmelerini sağlamak önemlidir.

3. Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin İşlevi

Son yıllarda çocuklar ve gençler arasında artan madde bağımlılıkları, şiddet olayları, aşırı materyalizmin getirdiği ahlaki çözümler eğitimin “*iyi karakterli insan*” yetiştirme hedefini sekteye uğratmıştır. Gelişmiş ülkelerde 1980’li yıllardan itibaren “*sağlam karakterli*” bireyler yetiştirmek için “*karakter eğitimi*” programları geliştirilmiştir. Bu programların amacı gençliğin içine düştüğü bunalımdan çıkış yolu bulmaktır. Özellikle 1990’lı yıllarda Doğu Avrupa’nın dağılması çok uluslu devlet yapısını bir arada tutmak için farklı kültürlerden gelen insanları ortak değerler etrafında yetiştirme ihtiyacını doğurmuştur. Çocuklarda olumsuz davranış, tutum ve değer yargılarının karakter eğitimi ile iyileştirileceği anlayışı geliştirilmiş ve 1990’lı yıllarda başta Amerika olmak üzere gelişmiş ülkelerde konuyla ilgili *karakter eğitimi programlarının* hazırlanmasıyla günümüzde daha çok ilgi gören bir konu haline gelmiştir. Amacı iyi karaktere sahip bireyler yetiştirmek olan karakter eğitimi en geniş anlamıyla örtük veya açık programlar aracılığıyla yetişen yeni nesillere temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmayı hedef edinir (Ekşi 2003, 79). Yukarıda belirtilen ana sebepler dışında araştırmacılar karakter eğitime neden ihtiyaç duyulduğu konusunda farklı bakış açıları ortaya koymuşlardır. Örneğin Rousseau, çocuğun eğitimle iyi bir şekilde yetiştirilebileceğini savunur ve kişiliğin gelişimi için de şu önemli sözü söyler: “Çocuğun öğrenmek için önünde uzun yıllar var ama kişiliğini geliştirmek için yitirilecek zaman yoktur.”(aktaran Yörükoğlu 1997, 26). Karakter, kişiliğin üzerine giydirilen bir elbise olduğu düşünüldüğünde, bu elbisenin iyi olması için gerekli eğitimin ne kadar önemli olduğu kendiliğinden anlaşılır. İyi eğitilmeyen bireylerin gelecekte sergileyeceği her türlü olumsuz davranışlara bütün toplum katlanmak zorunda kalacaktır. Bu durumda karakter eğitimi gerekli ve acil bir ihtiyaçtır. Çünkü medeniyetlerin gelecekte varlıklarını sürdürebilme olanakları; ancak evrensel ve toplumsal kültür değerlerini genç kuşaklarına aktarabilmelerine bağlıdır. Bu sebeple ailelerinden yeteri kadar ahlak eğitimi alamayan ve insanlar arası ilişkileri değer odaklı eğitimden

Turkish Studies

uzak milyonlarca çocuk için okulun böyle bir görevi üstlenmesi gerekir. Değer aktarımından, milli ve evrensel değerlerden, ahlaki öğretilerden arındırılmış bir eğitim programı düşünülemeyeceğinden, doğru soru “Okullar değer öğretmeli midir?” değil, “Hangi değerler nasıl öğretilir?” sorusudur (Lickona 1991; Wynne ve Ryan 1997; Ekşi 2003, 84). Ülkemizde karakter eğitimi, değer aktarımı çalışmaları, okullarda ayrı bir program ve ders yerine *Türkçe*, *Hayat Bilgisi*, *Sosyal Bilgiler*, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* gibi derslerin öğretim programları ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Her dersin kendine özgü öğretmeyi hedeflediği konu alanı olmakla birlikte özellikle Türkçe dersleri edebî metin temelli işlendiği için karakter eğitimi, değer aktarımı yöntemlerinden *ahlaki muhakeme* ve *değer analizi* yöntemlerinin kullanımı için son derece elverişlidir. Daha önce belirtildiği üzere bu yöntemleri uygulamak için örnek durum ve olaylara ihtiyaç vardır. Bunların en güzel örneklerinin edebî eserlerde bulunması son yıllarda edebiyat temelli karakter eğitimi anlayışını yaygınlaştırmıştır.

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren çocuklara özgü bir alan olarak gelişmeye başlayan çocuk edebiyatı ve ürünleri, çocuğa eğlenceli zamanlar geçirme işlevlerinin yanında çocuğun dil becerilerini geliştirme; çocukta millî ve evrensel kültür değerlerine ilişkin bilincin uyanmasını ve tutumun oluşmasına yönelik önemli işlevleri de vardır (Karatay, 2007b). Çocuk edebiyatı ürünlerinden özellikle hikâyelerde kahramanların yaşadığı ikilemler, ahlak ve/veya karakter eğitimi için örnek durum ve olay oluşturur. Çocukluk döneminin ilk yıllarında öyküleyici eserler, çocukların en çok hoşlandıkları edebî türdür. Öyküleyici çocuk edebiyatı ürünlerinin bu özellikleri dikkate alındığında ahlak eğitiminde başarılı bir şekilde kullanılabilir. İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin, güçlü ile zayıfın bir arada bulunduğu ve bu zıtlıkların kıyasıya yarıştığı masallar, öyküler çocuğa gerçekçi bir dünya kurar (Karatay 2007a, 471). Çocuk zıtlıkları, ikilemleri bu tür edebî eserlerde tanır ve yaşar. Günlük hayatta çocuğun uyması gereken toplumsal kurallar ve yükümlülükler uygulamada çocuk için soyut genellemelerden öteye geçemez. Sözlü olarak telkin edildiğinde çocuklar bunları dikkate almayabilirler. Doğru veya yanlış bir davranışın olumlu veya olumsuz taraflarını sözlü olarak telkin etmek yerine, öyküleyici bir eserde bunun yararlarını veya zararlarını öykü kahramanlarının kişiliğinde çocuğa yaşatmak, değer olarak iyi-kötü, doğru-yanlış vb. bir davranış olduğunu göstermek daha etkilidir.

Karakter eğitimi uzmanları çocuklara, edebî eserleri okutarak da olumlu karakter davranışlarının yavaş yavaş aşılanabileceği görüşündedir. Bununla birlikte okullar, çocukların karakter gelişimlerini olumluya çevirmek ve pekiştirmek için öğretim müfredatlarını bu yönde geliştirmek ve bilinçli kullanmak durumundadırlar (Narvaez 2002; O’Sullivan 2004; Leming 2000; Wynne vd., 1997). Çocuklara kazandırılması hedeflenen değerlerin aktarılmasında edebî kitaplardan yararlanmak geçerli ve pratik bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Tomlinson ve Lynch-Brown 1996; Andrews 1994; Bennett 1995; Wynne ve Ryan 1997). Karakter eğitiminde edebî eserlerden yararlanmayı etkili bir yöntem olarak gören Bohlin’e (2005, 179) göre “edebî eserler, olumlu karakter özelliklerinin irdelenmesi, öğrencilerin kendi hayatlarında da böyle olaylarla karşılaşabilecekleri yönünde ahlaki hayal güçlerini harekete geçirir. Anlatılan hikâyelerdeki hayatlar, sağduyuyla, herhangi bir şekilde erdemi geliştirmek için öğrencileri mücadeleye davet eder. Bu hayatlar, onları ‘Ne için karakter?’, ‘Kim için karakter?’ sorularıyla yüzleştirirler. Öğrencilere, itibari bir hayat yolculuğu ve bu yolculukta kahramanların yaşadığı olay ve durumların irdelenmesi, yaptıkları tercihlerin yorumlanması fırsatı verildiği zaman onların hayat boyu, ahlaki düşünce alışkanlıkları geliştirmelerini sağlar.” Edebiyatın, karakter eğitiminde bu kadar cazibeli oluşunun bir nedeni de her yaş düzeyinde kullanılabilir olmasındandır (Edginton 2002, 115). Bunun bir diğer temel nedeni edebî eserlerin çocukların yaşadıkları olay ve durumlarla ilgili olması ve aktarılacak değerlerin birçoğunun edebî türlerde bulunmasıdır. Ancak karakter eğitiminde, değer aktarımı için kullanılacak edebî eserlerin de bu bakımdan bazı nitelikleri taşıması

Turkish Studies

gerekir. O’Sullivan’a (2004, 641) göre, çocukların karakter eğitiminde kullanılacak kitapların şu niteliklere sahip olması gerekir:

- “1. İyi yazılmış kitaplar, ahlakî ikilemler içerir.
2. Edebî seviyenin ötesinde, anlamayı sağlayan derinlikteki kitaplar.
3. Hayranlık uyandıran fakat öğrencilerle hemen hemen aynı yaşlarda ve inanılabilir karakterleri içeren kitaplar.
4. Ana karakterleri, çok çeşitli kültürlerden gelen kız ve erkeklerden olabilen genişlikteki kitaplar”.

Öğretmenler, okuma saatlerinde çocuklar için doğru kitaplar seçmeleri ve bunları kavrama sürecinde ahlakî ikilemler açısından öğrencilerine eleştirme, tartışma ortamları sağlaması durumunda değer aktarımına; çocukların olumlu karakter özelliklerinin gelişmesine ve pekişmesine olanak sağlamış olurlar.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de milli ve evrensel değerlerin aktarımı, başka bir deyişle karakter eğitimi önemsenmektedir. Bu amaçla ilköğretimin ilk yıllarından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında öğrencilere kazandırılacak değerler ‘*adalet, aile birliği, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olma, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik*’ gerekçe ve açıklamalarıyla belirtilmiştir. Bu konudaki eğitimin pekişmesini sağlamak, öğrenciler arasında okuma zevki, milli ve evrensel değerlere ilişkin ortak bir anlayış, davranış ve tutum geliştirmek için de “*100 Temel Eser*” adı altında bir okuma kitabı listesi de oluşturulmuştur. İlköğretim sürecinde bu eserlerin öğretmenler tarafından çocuklara okutulması önerilmiştir.

Okuma alışkanlığı edinmenin yanında ortak bir duygu, düşünüş ve değer anlayışı geliştirmek ancak bu değerleri içeren edebî eserleri çocuklara sunmakla mümkündür. Bu tür niteliklere sahip olan eserler, çocukların sosyalleşme sürecinde edinmeleri gereken değerlerle onları karşılaştırabilir, onların karakter eğitimi ile ilgili toplumun beklentilerini karşılayabilirler. Bireylerin kendileri ve yaşadığı toplumla barışık olmalarını, başka kültürlerin farklılıklarına da hoşgörü ile bakmalarını sağlayabilir.

Kitaplarda bulunan değerlerin problem çözme, eleştirel düşünme stratejileri kullanılarak öğrencilere buldurulması, öğrencilere kolay aktarılmasına olanak sunar. *Ahlakî muhakeme* yöntemi olarak bilinen bu çalışmalar, çocukların kendilerine özgü kavram ve davranışlar geliştirmelerine olanak sağlar (Sridhar ve Vaughn 2000; Forgan 2002). Edebî eserlere dayalı yapılan ahlakî muhakeme yönteminin etkin kullanılabilmesi, okuma çalışmalarında istenen sonuca ulaşılabilmesi sırasıyla şu aşamalar izlenmelidir:

1. **Hazırlık:** Bu aşamada öğrencilere kazandırılacak değer ve/veya değerlere uygun edebî eser, hikâye belirlenir. Aktarılacak değerlerle ilgili onların ön bilgileri harekete geçirilir. İşlenecek değerlerle ilgili onlara çeşitli sorular yöneltilebilir. Metinde kullanılan başlık, resimler ve zihinde yarattıkları çağrışımlarla ilgili öğrenciler konuşularak dikkatleri işlenen değerlere çekilir.
2. **Tanımlama/Kavrama:** Öğrenciler, hikâyedeki ana karakteri ve olayları tanımlayabilmeli/kavrayabilmeli, yaşanan olayı ve ana öğelerini; ikilemli durumu meydana getiren olayları ve bunun kahramanlarını, geçtiği yeri ve zamanı kavrama çalışmaları yapılır. Bu aşamada öğrencilerin metni kavramaları sağlanır.

3. **Katılma:** Öğrenciler, hikâyede geçen ikilemli durumla ilgili bağ kurabilmeli, empati yapmaları ve ana karakter ile duygusal bir bağ hissetmeleri sağlanmalı.
4. **Olayın iç yüzünü anlama:** Bu aşamada okuyuculara ana karakterin yaşadığı ikilemli durum için tartışma ortamı oluşturulur, yaşanan ikilemli olay analiz edilir. Kahramanın yüz yüze olduğu olayda uygun olmayan davranışlar ve bunların yerini alabilecek alternatifler bulunur. Öğrencilerin doğru davranışa ilişkin alternatifler arasından kendi tercihlerini yapmalarına olanak yaratılır.

Edebî eserlere dayalı karakter eğitimi, eserlerde geçen çelişkili/ikilemli durumlardan *ahlaki muhakeme* yaparak bir yargı ve/veya yargılar çıkarmaya dayanır. Ahlaki muhakeme yöntemi, öğrencilerin ahlaki gelişimini yükseltmede, değer ediniminde kullanılan etkin bir yöntemdir. Öğrenciler, ikilemli olay ve durumlar karşısında sürekli *ahlaki muhakeme* yaparak akıl yürütmenin üst seviyelerine yönlendirildiklerinde değerleri öğrenir ve benimserler. Bu yöntem kullanılırken bir gerçek bir de hayali durum yaratılır ve öğrencilerin ondan bir değer yargısına varmaları ve vardıkları değer yargısı ile ilgili seçimi akla dayalı bir temele oturtmaları istenir. Öğretmen bu yöntemi kullanırken aktaracağı değer veya değerlere uygun bir edebî eser belirler. Okunan metinde geçen değerlerle ilgili öğrencilerin dikkatini çekmek için okuma öncesinde metne hazırlık yapar. Metni okuyarak olayı, durumu öğrencilere (5N1K) soruları ile kavratma çalışmaları, etkinlikleri yapar. Bu aşamada öğretmen öğrencilerin dikkatini ikilemli olay ve durumlar üzerine çeker, durumla ilgili öğrencilerin empati yapmalarını, durumu tartışmalarını sağlayarak olayın iç yüzünü aydınlatmaya yönelik durumu analiz eder, eleştirme ve tartışma ortamı yaratır. Burada önemli olan öğrencilerin verdiği cevap değil o cevabı nasıl açıkladığıdır. Edebî eserlere dayalı uygulanan bu yöntemle “öğrenciler daha kolay bir şekilde karmaşık ahlaki gelişim evresine erer” (Edginton 2002, 115). Edebî eser işleme yoluyla yapılan ahlaki muhakeme, akıl yürütme yönteminin kullanılmasında öğretmen öğrencilerin olaya, duruma bakış açılarını anlamaya çalışmalı, sürece dışarıdan zorlayıcı herhangi bir müdahalede bulunmamalıdır. Öğretmen işlenen eserdeki derin yapıyı, olayın iç yüzünü fark etmeleri için öğrencilere çeşitli sorular sorarak ahlaki muhakeme yapmalarını sağlamada sadece rehberdir, olay ve duruma ilişkin doğru yargıya, davranışa ulaşma, seçim yapmaları konusunda seçenekler sunar, seçimi özgür iradelerine bırakır.

4. Örnek Uygulama

Konu/tema: Adalet.

Alt Temalar: Hukuk, sadakat, iffet, sorumluluk, dürüstlük, yardımseverlik, arkadaşlık, cömertlik.

Düzye: 6-8. Sınıf

Edebî Metin ve Yazarı: Avukat, Reşat Nuri Güntekin (Leyla ile Mecnun, “Avukat”, 1981, s.172-180’den sadeleştirilmiş).

Amaçlar/kazanımlar:

1. Adalet değerini, toplumsal huzurun sağlanmasında hukuka, kanunlara uymanın önemini kavrar.
2. Yardım gördüğü, hayatı paylaştığı kişilere karşı sadık/bağlı, dürüst ve sorumlu olmanın önemini kavrar.
3. İnsanlara karşı yaptığı davranışlarda dürüst olmanın önemini kavrar.

Hikâyeyi İşleme Süreci:

4.1. Okuma öncesi hazırlık: Hikâyeyi okumadan önce öğrencilere aktarılacak değerlerle ilgili ön bilgilerini harekete geçirmek için şu etkinlikler yapılabilir:

Öğrencilere tanıdıkları, sevdikleri veya tanımadıkları birileri tarafından bir haksızlığa uğradıklarında nasıl davrandıkları, neler yaptıkları ve hissettikleri konusunda görüşlerini alınız. İnsanların adaleti mahkemelerde aramak yerine cinayet işleyerek adaleti yerine getirmelerinin doğru olup olmadığı ile ilgili tartışma ortamı sağlayınız. Yine beyin fırtınası tekniğini kullanarak metnin başlığından hareketle içeriğini tahmin etmelerini sağlamak için metnin başlığını tahtaya yazıp çağrıştırdıkları kavramları çevresine yazmalarını isteyebilirsiniz. Öğrencilere bir öykü okuyacağınızı belirterek adaleti sağlamakla görevli bir avukat olan Behiç Necdet Beyin öykünün sonunda cinayet işleminin doğru olup olmadığını düşünmelerini isteyiniz.

4.2 Hikâyede geçen olayı tanımlama/kavrama: Hikâyeyi sesli okuyunuz ve öğrencilerin ana karakteri ve diğer karakterleri, hikâyede anlatılan olayı, durumu kavrayıp kavramadıklarını denetleyiniz. Hikâyede geçen olayı anlatmalarını isteyiniz.

AVUKAT

“Mahkeme salonunda o gün durulacak yer yoktu. Ahali birbirini eziyordu. Fakat savcı söze başlarken ortalığa soğuk bir mezar sessizliği çöktü. Sanık konumunda elleri arasında sıkığı başından yalnız kumral saçları görünen siyahlı bir genç vardı.

Ahali ondan ziyade biraz ilerde sakin ve dalgın oturan avukatı Behiç Necdet Bey’e dikkat ediyordu. Behiç Necdet memleketin en başarılı avukatlarından. Üzerine aldığı davaları genellikle kazanırdı. Güzel söz meraklıları zaman zaman sırf onu dinlemek için işlerini bırakırlar, mahkemeye giderlerdi. Fakat Behiç Necdet Bey bugün her zamanki uyanık ve sevimli çehresiyle savcıyı dinlemiyor, not almıyordu. Nedense mahkemeye geç gelmişti. Hasta ve yorgun görünüyordu. Genç katili hiç olmazsa darağacından kurtaracağını ümit edenler için bu çok fena alametti. Şu halde ölüm muhakkaktı. Bununla birlikte, sonucun böyle olacağı çoktan belliydi. Nihat ismindeki bu katil müzikle uğraşırdı. Herkes onu mazlum ve temiz bir sanatkar olarak biliyordu. Fakat onun yalnız sanata hizmet etmek için yaratılmış zannedilen güzel elleri bir gece birkaç lira için ihtiyarca bir kadının boğazını sıkıyordu.

Olay Büyükkada’da geçmişti. Bir gece mahalle bekçisi tek başına oturan bu dul kadının evinden boğuk sesler geldiğini işitmiş, düdükle polisi çağırılmıştı. Biraz sonra polisler kapıyı kırarak eve girmişler, ihtiyar kadını merdiven başında boğulup öldürülmüş bulmuşlar. Derhal sokak başları tutulmuş, beş on dakika sonra da katil bir bahçe duvarından atlayıp kaçarken yakalanmıştı. Bu hemen hemen bir suçüstüydü.

Savcı, Nihat’a evvela ihtiyar kadının sadece yaralı olduğunu söylemek suretiyle hakikati itiraf ettirmişti. Fakat genç adam sonradan bunu şiddetle reddetmişti. Mahkemede ise sorulan sorulara sadece susarak karşılık vermişti.

Yargılamanın gidişatı ve şahitlerin ifadesi Nihat’ın katil olduğuna ve ihtiyar kadını parası için öldürdüğüne şüphe bırakmıyordu. Plan yaptığı da kesinleşmişti. Çünkü zanlının olaydan önce birkaç gün oralarda dolaştığı görülmüştür.

Katilin savunmasını avukat Behiç Necdet’in üstlenmesinde bir sebep vardı. Nihat onun çok sevdiği bir arkadaşının oğluydu. Arkadaşının ölümünden sonra bu belli başlı bir işi olmayan biraz serserice çocuğu epeyce de himaye etmişti. Bunun için onu büyük bir hararetle savunması beklenirdi. Hâlbuki o bugün bilakis çok cansız ve sönüktü. Dosyası kapalıydı. Elinde sade buruşuk bir kâğıt vardı.

Biraz sonra savcı zanlının başını isteyerek sözünü bitirdi.

Reis “söz müdafaa vekilindir,” dediği zaman dinleyenler arasından bir ihtiyar:

— Behiç galiba savunmasını hazırlamak için yargılamanın ertelenmesini isteyecek, dedi.

Turkish Studies

Avukat aynı yorgun tavırla ayağa kalktı. Bilekleriyle önündeki kürsüye dayanarak ağır ağır söze başladı:

— Yanılmaz hükümler vermek yalnız Allah'a mahsustur, dedi. Müvekkilimin masum olduğuna kendim de inanmıyordum. Bu gözümün önünde geçmiş kadar kesin bildiğimiz bir cinayetti. İnkâr yolunu tutamayacaktım. Müvekkilim için adalet değil, merhamet ve mürüvvet isteyecektim. Fakat tesadüfe benzeyen bir olay, bu çocuğun aranılan katil olmadığını bana ispat etti. İki kelime ile açıklayacağım ve elimdeki belgeyi okuyacağım zaman muhterem hâkim heyeti de bu hakikati anlayacak ve zanlıya derhal hürriyetini iade edecektir.

Avukat bunları söyledikten sonra başı dönüyor gibi hafifçe sendeledi, mendiliyle alındaki teri sildi. Salon hayret içindeydi. Mademki avukat müvekkilini darağacından kurtaracak kesin delili bulmuştu. Bu kadar üzgün görünmesinde ne mana vardı.

Behiç Necdet terli alınına yapışan kır saçlarını sert bir hareketle kaldırdı. Gözleri canlandı:

— İtiraf edeyim ki bu belgeyi mahkemeye vermek hususunda çok tereddüt ettim. Müvekkilimi kurtarmak benim için bir zaferdir. Fakat şu var ki bu zafer beni yıkacak... Yirmi beş senelik namuslu bir çalışma ile insanlar arasında kazandığım mevki ve güzel ismi mahvedecek... Fakat ne yapalım vazife... İhtiyar kadının katili müvekkilim Nihat Bey değildir. Nihat Bey, o gece sevdiği bir kadının evindeydi. Gece yarısına doğru dışarıda gürültüler işittiler... Pencereden sokak başlarının tutulduğunu gördüler. Kadın Ada'da hava değişimine gelmiş bir veremliydi. Fena halde korktu. Bayılacak gibi oldu. Nihat Bey de korkmuştu. Fakat metanetini kaybetmedi:

Sen soğukkanlı ol... Ben nasıl olsa kaçırım. Başarılı olmazsam bile herhalde bu evden başka bir yerde yakalanırım... dedi. Civar bahçelerin duvarlarından atlayarak kaçırıldı. Fakat yakayı ele verdi. Katili yakaladığını zanneden polis araştırmalarına son verdi. Bu suretle hakiki katil de kaçırıldı. Müvekkilim kendini kurtarmak için sevdiği kadını ele verecek kadar düşkün bir adam değilmiş... Bu yüzden mahkemede sustu. Belki darağacına kadar da susmaya devam etme cesareti bulacaktı. Kadına gelince, o da sükût ediyordu. Zaten hasta olduğu için sıhhati büsbütün bozuldu. Yatağa düştü. Doktorlar ancak bir ay yaşayabileceğini söylüyorlar. Belki nasılsa ölüp gideceğini bildiği, belki de bu genci çok sevdiği için hakikati söylemeye karar verdi. Bana bir mektupla küçük bir paket gönderdi. Pakette Nihat Bey'in sekiz-on mektubu vardı. Bunlardan birini hapisneden yazıp göndermeyi başarmıştı. Biraz sonra onları mahkeme huzurunda okuyacağım. Evvela bana yazılan mektubu aynen okuyorum:

"Behiç Bey,

Uzun tereddütlerden sonra sana bu mektubu yazmaya karar verdim. Benim için ne kadar acı olursa olsun, bu itiraftan sonra daha rahat öleceğimi ümit ediyorum. Tereddüdüm şundan ileri geliyordu. İtirafımla masum bir genci ölümden kurtaracağım. Fakat bunu yapmakla seni mahvedeceğim. Sen ki bu faciyanın en masum kurbanısın. Acaba buna hakkım var mı?

Nihayet şuna karar verdim. Hakikati sana bütün açıklığıyla itiraf edeceğim ve son kararı senden isteyeceğim. 'Vazife bu masum genci ölümden kurtarmamı gerektiriyor.' dersene ne ala. Şayet böyle demeyip de 'Onu kurtarmak kendi hayatımı yıkmak, ölene kadar başka insanlarla göz göze gelemecek bir hale düşmektir' dersene onu da kabul ederim. Geçen olaylara rağmen sana ve fikirlerine ne kadar hürmet ettiğimden şüphe etmezsin."

Avukat tekrar susarak alındaki teri sildi, sonra mektupta yazıldığı gibi, artık başka insanlarla göz göze gelmekten korkuyormuş gibi uzaklara bakarak devam etti.

— Konumuz olan kadının kim olduğunu anladınız reis beyefendi. Okumaya devam ediyorum.

Avukat mektubu tekrar eline aldığı zaman reis ağır bir sesle:

— Yeterli, dedi, vazifeniz son buldu. Mektubu ve diğer evrakı mahkemeye teslim ediniz. Çıkabilirsiniz.

İki saat sonra Nihat'a serbest olduğunu söylediler. Genç adam bulvarlara çöken karanlık içinde ilerliyordu. Merdiven başında bir gölge gördü, bir ses, Avukat Behiç'in sesi:

Turkish Studies

— Nihat Bey, dedi.

Genç adam heyecandan tıkanarak:

— Behiç, dedi.

Biraz evvel kurtarıcısı olan avukata büyüklüğünü, yüceliğini söylemek için söz bulamıyor, ayaklarına kapanmak ister gibi hareket ediyordu.

Avukat:

- Masumdunuz, dedi. Kurtulmanız gayet doğal bir şeydi. Ben de sadece avukatlık ve meslek adamı vazifemi yaptım. Şimdi yalnız sizinle iki insan olarak bir hesabımız kalıyor ki şimdi onu temizleyeceğiz, dedi ve cebinden revolverini çıkararak Nihat'a ateş etti.”

4.3. Okuma sonrası sorular/ikilemli olay ve duruma katılma ve olayın ve durumun iç yüzünü aydınlatma: Metni okuduktan sonra öğrencilerin hikâyede geçen ikilemli durumla ve/veya durumlarda ana ve yardımcı karakterlerle empati yapmaları, bağ kurabilmeleri için aşağıdaki soruları sorunuz:

1. Avukat Behiç Bey, adalete inanmış, yıllarca adaletin yerine gelmesi için çalışmış biri olarak Nihat Beyi öldürmesi doğru mudur? Behiç Bey, böyle davranmak yerine ne yapabilirdi?
2. Avukat Behiç Bey, Nihat'ı öldürdükten sonra geri kalan hayatını nerede ve nasıl geçirmiş olabilir?
3. Nihat Bey, yardım gördüğü, evini açtığı Avukat Behiç Bey'e karşı nasıl davranmalıydı?
4. Avukat Behiç Beyin eşi, kendisine neden ihanet etmiş olabilir? Bu ihanette Behiç Beyin de sorumluluğu olabilir mi?
5. Avukat Behiç Beyin eşi, Nihat Beyle birlikte kocasına karşı işlediği ihaneti itiraf etmekle dürüst mü davranmış oldu? Bundan çok daha önce ne yapması gerekirdi? Onun yerinde olsaydınız ne yapardınız?
6. İnsan yardım ettiği kişilerden kötülük görmesi durumunda hangi duyguları, değerleri sarsılır? İyiliğin, arkadaşlık ve dostluğun sürmesi için bize iyilik edenlere karşı nasıl davranmalıyız?

4.4. Aktarılan Değerlerin Sağlamaştırılması: Canlandırma Etkinliği: Öğrencilerin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmelerini sağlamak için hikâyeyi dramatize etmeleri, canlandırmaları istenir. Burada amaç hikâyeyi, olduğu gibi oynamak değil, hikâyedeki ikilemli durum ve olaylara yeni çözümler oluşturabilmektir. Öğretmen hikâye kahramanlarını canlandırmak için sınıftan gönüllü birkaç öğrenci seçer. Hikâyenin bir kısmını okuduktan sonra, geri kalan kısmını öğrencilerin istedikleri gibi doğaçlamaları istenir. Bu aşamada hikâyedeki sonuçtan farklı bir sonuca ulaşılabilir. Önemli olan öğrencilerin öğrendiği değerleri pekiştirmektir. Canlandırma çalışmalarında neden hikâyedeki gibi davranmadıklarını söyletme yoluyla ahlaki ve insani değerleri, toplumsal kuralları benimsemelerini kolaylaştırılmaktadır.

5. Sonuç ve Tartışma

Değer edinimi ve/veya karakter eğitiminde okullarda öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Öğretmenler hem derslerinde işlediği edebî metinler hem ders dışında önerdiği okuma kitapları aracılığıyla öğrencilere kazandırılmak istenen ahlaki ve insani değerleri aktarabilirler. Bunu gerçekleştirmek için öğretmenlerin ilk olarak işleyecekleri edebî metinde geçen değerleri öğrencilerine aktaracakları uygun öğretim yaklaşımı; yöntem ve teknikleri belirlemeleri gerekir.

Turkish Studies

Öğretim sürecinde öğretmenler kadar program geliştiren uzmanlar da sosyal hayatın her dönemine ait ahlak ve edebiyat kaynaklarından alınan, öğretim programlarının konuları ile bütünleşen canlı, heyecan verici öykülere, olaylara ve tarihi şahsiyetlere yer vermelidir. Öyküleyici edebî eserler, diğer tarih, coğrafya, edebiyat gibi derslerde olduğu gibi, sağlam ve iyi karakterli bireyler yetiştirmek için değer aktarımı, karakter eğitiminde öğrenme merkezini oluşturur. Kullanılacak eserlerin hem şekil bakımından mükemmel hem de öz bakımdan kuvvetli, dramatik veya heyecan uyandırıcı içeriğiyle zengin olması için nitelikli öyküleri seçmek gerekir (O’Sullivan 2004; Çağlayan 2005). Öğretim programları geliştirme uzmanları doğru içerik seçimi, öğretim araçları hazırlayıcıları ve öğretmenler nitelikli edebî eserler ve öğretim teknikleri, etkinlikleri seçmesi, bunları okuma saatlerinde öğrencilerle birlikte okuma-kavrama çalışmalarından sonra ikilemli olay ve durumlardan hareketle eleştiriye açması, tartışması, doğru davranışı öğrencilere buldurması durumunda çocukların karakterleri olumlu yönde gelişebilir.

Okuma saatlerinde, özellikle Türkçe dersinde, çocukların derse etkin katılımını sağlamak için öğretmenler, metinlerde geçen ahlaki değerlere dikkat çekerek, öykü kahramanlarının yaşadığı ikilemli durumlarla ilgili eleştiri ve tartışma ortamı yaratmalı, eserde işlenen değerle ilgili öğrencilerin düşüncelerini harekete geçirerek doğru davranışı, yargıyı, değeri onlara buldurmak yoluyla karakter eğitimini gerçekleştirebilirler. Ahlaki konuların tartışıldığı, herkesin kendi fikrini öne sürdüğü, diğerlerininkini dinlediği, farklılıkları görebildiği, eleştirebildiği, aynı zamanda kendi bakış açılarını gözden geçirdiği aile/sınıf ortamı, ahlak/karakter gelişimi için çocuklara çok sağlıklı bir ortam hazırlar (Cesur 2003). Sağlıklı iletişim ve işbirlikli öğrenme ortamının yaratıldığı okuma saatlerindeki etkinliklere bütün öğrencilerin etkin katıldığı derslerde karakter eğitimi amacına ulaşabilir.

Geleneksel anlayışta olduğu gibi okumaları için çocuklara *100 Temel Eser* adı altında bir dizi edebî eser tavsiye edip okuma saatlerinde veya okul dışında gerçekleştirilen serbest okuma etkinlikleri ile bunlardan ortak bir değere veya değerler bütününe zamanla ereceklerini varsaymak, beklentileri olumlu ve yeterli düzeyde karşılamayabilir. Çünkü çocuklar, edebî bir eseri okusalar bile yazarının asıl vermek istediği ana düşünceyi, iletiyi kavrayamadıkları, metin işlenen ana düşünceye bağlı ahlaki değerleri kavramak ise onların okuma becerileri, bilgi birikimleri ve ahlaki gelişim düzeylerine göre farklılaştığı belirlenmiştir (Narvaez 2002). Hatta yaş düzeylerine göre farklılaşmakla birlikte çocuklara; “okuduğunuz hikâyeden ne anladınız?” sorusu yöneltildiğinde genellikle çocuklar, hikâyedeki ana düşünceyi söylemek yerine onu özetlemeye çalıştıkları bilinen bir gerçektir. Bu durumda edebî eserler aracılığıyla yapılmak istenen karakter eğitimi, değer aktarımı öğretmenlerin rehberliğinde öğrencilerle birlikte yapılacak işbirlikli öğrenme etkinliklerine dayalı ahlaki muhakeme yöntemine dayalı eleştirel okuma, Dramatizasyon, rol oynama, eleştirel yazma, metin tamamlama ve tahminde bulunma gibi çeşitli öğretim teknikleri ile gerçekleştirilebilir. Bunun için konuyla ilgili bir öğretim programına ve bunu uygulayabilecek öğretmenlere ihtiyaç vardır.

Karakter eğitimi ile ilgili ahlaki ve insani temel değerlerin kazandırılması için öğrenci davranışlarının hem okul hem de aile ile birlikte sürekli gözlenmesi, pekiştirilmesi gerekir. Ayrıca toplumun sürekli gündeminde olan sanatçıların, siyasetçilerin ve sporcuların da bu konuda çocuklara iyi bir model olması beklenir.

Araştırmacılar, ebeveynler ve öğretmenler olarak bilinmesi gereken gerçek şudur: Eğitim tesadüfe ve şansa bırakılmayacak kadar önemli bir konudur. Çünkü eğitim, çocuğu bir yandan gelecekte karşılaşacağı hayat şartlarına hazırlarken diğer yandan toplumun sürdürülebilir değerlerini ona aktararak toplumun geleceğini hazırlamış olmaktadır. Son yıllarda dünyada giderek artan bir ilgiyle birlikte geliştirilen karakter eğitimi programları (Gibbs ve Earley 1994; Leming 2000; Davies vd. 2005), Türkiye’de şu anda sadece birkaç özel okulda uygulanmaktadır. Değer

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

aktarımı ile ilgili akademik düzeyde yapılan çalışmalar da yeterli değildir. Karakter eğitimi ile ilgili yurt dışında yapılan akademik çalışmalar, karakter eğitimi programlarının öğrencilerin davranışları, sosyal ve ahlaki gelişimleri üzerindeki yararları, etkililiği konusunda yeteri kadar veri sağlamıştır (Dilmaç 1999; Ekşi 2003; Gökçek 2007; Uysal 2008). Bu alanda ülkemizde de bir karakter eğitimi programına ihtiyaç vardır.

Çok kültürlü olmanın yarattığı nedenlerden dolayı okullarda zorunlu ders olarak varlığı tartışılan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin özellikle “Ahlak Bilgisi” konu alanı için alternatif ve/veya tamamlayıcı-pekiştirici bir “Karakter Eğitimi Dersi” değer aktarımına yeni bir yaklaşım, anlayış ve soluk kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- ACIKGÖZ Kamile Ün (2009). **Aktif Öğrenme**, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- ADLER Alfred (1994). **İnsan Tabiatını Tanıma**, Çev. A.Yörükan, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKARSU Bedia (1998). **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, (11.Baskı) İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ANDREWS Sharon Vincz (1994). **Teaching Kids to Care: Exploring Values Through Literature and Inquiry**, Terre Haute, Indiana: EDINFO Press. (ERIC Document Reproduction, No. ED 372414).
- BAŞARAN İbrahim Ethem (2005). **Eğitim Psikolojisi, Gelişim, Öğrenme ve Ortam**. (6. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BATTISTICH Victor (2005). **Character Education, Prevention and Positive Youth Development**, Washington, DC: Character Education Partnership.
- BENDER Merih Tekin (2005). “John Dewey’in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, (6), 1, s.13-19.
- BENNETT William J. (1995). **The Children’s Book of Virtues**, New York: Simon and Schuster.
- BOHLİN Karen E. (2005). **Teaching Character Education Thorough Literature**, USA: RoutledgeFalmer.
- CESUR Sevim (2003). “Çocuk ve Ergenlerde Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”, **Çocuk, Ergen, Anne ve Baba** (Edt. Gül Şendil), İstanbul: Çantay Kitabevi.
- CEVİZCİ Ahmet (2003). **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇAĞLAYAN Ahmet (2005). **Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi**, İstanbul: DEM Yayınları.
- DİLMAÇ Bülent (1999). **İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DAVIES Ian, GORARD Stephen ve MCGUINN Nick (2005). “Citizenship Education and Character Education: Similarities and Contrasts”, **British Journal of Educational Studies**, (53), 3, s.341-358.
- EDGINGTON William D. (2002). “To Promote Character Education, Use Literature for Children and Adolescents”, **The Social Studies**, May/June, s.113-116.

- EKŞİ Hali (2003). “Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, (1), 1, s.79-96.
- FORGAN James W. (2002). “Using Bibliotherapy to Teach Problem Solving”, **Intervention In School And Clinic**, (38), 2, s.75-82.
- GENCAN Tahir Nejat vd. (1974). **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GIBBS Linda J., and Earley, Edward J. (1994). **Using Children’s Literature to Develop Core Values**. (Report No. ISBN-0-87367-362-X). Bloomington, Indiana: Phi Delta Kappa Educational Foundation. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 366992).
- GÖKÇEK B. Seval (2007). **5-6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Karakter Eğitimi Programının Etkisinin İncelenmesi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri (1981). **Leyla ile Mecnun**, “Avukat”, (6.Baskı) İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s.177-180.
- KANT Immanuel (2009). **Eğitim Üzerine**, Çev.Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları.
- KARATAY Halit (2007a). “Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, (5), 3, s.463-477.
- KARATAY Halit (2007b). “Değer Aktarımı Açısından Yerli ve Yabancı Çocuk Edebiyatı Ürünleri”, 38.İCANAS, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, (10–15 Eylül 2007) Ankara.
- KERSCHENSTEINER Georg (1997). **Karakter Kavramı ve Terbiyesi**, Çev. Fikret Kanad, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- KÖKNEL Özcan (1999). **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, (15. Baskı), İstanbul: Altın Kitaplar.
- LEMING James S. (1993). “In Search of Effective Character Education”, **Educational Leadership**, (51), 3, s. 63-71.
- LEMING James S. (2000). “Tell Me a Story: An Evaluation of a Literature-based Character Education Programme”, **Journal of Moral Education**, (29), 4, s.413-427.
- LICKONA Thomas (1991). **Educating for Character**. New York: Bantam Books.
- LICKONA Thomas (1993). “The Return of Character Education”, **Educational Leadership**, 51, s.6–11.
- LICKONA Thomas (1997). “The Teacher’s Role in Character Education”, **Journal of Education**, (179), 2, s.63-81.
- LICKONA Thomas (1998). “Character Education: Seven Crucial Issues”, **Action in Teacher Education**, (4) 20, s.77–84.
- MCDANIEL Annette Kusgen (1998). “Character Education: Developing Effective Programs. Journal of Extension”, (36), 2. (EJ No:563579)
- NARVAEZ Darcia (2002). “Does Reading Moral Stories Build Character?”, **Educational Psychology Review**, (14), 2, s.155-171.
- O’SULLIVAN Sherly (2004). “Books to live by: Using Children’s Literature for Character Education”, **The Reading Teacher**. (57), 7, s.640-645.

-
- ÖZDEMİR Veysel (2009). “Değer Öğretiminde Farklı Bir Uygulama: İyilik Kutusu”, **I. Ulusal İyilik Sempozyumu** (20-21 Haziran 2009), Elazığ: Milli Eğitim Müdürlüğü, s.117-125.
- RYAN Kevin ve Bohlin, Karen E. (1999). **Building Character in Schools: Practical Ways to Bring Moral Instruction to Life**. San Francisco: Jossey-Bass.
- SEYYAR Ali (2007). **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü**. İstanbul: Değişim Yayınları.
- SRIDHAR Dheepa ve Vaughn, Sharon (2000). “Bibliotherapy for All: Enhancing Reading Comprehension, Self-Concept, and Behavior”, **Teaching Exceptional Children**, (33), 2, s.74-82.
- TOMLINSON Carl and LYNCH, Carol-Brown (1996). **Essentials of Children’s Literature**. Boston. Mass.: Allyn and Bacon.
- Türkçe Sözlük** (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UYSAL Ferhat (2008). **Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- VARIŞ Fatma(1981). **Eğitim Bilimine Giriş**. (2. Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, no: 98. Sevinç Mabaası.
- WYNNE Edward A., and Ryan, Kevin (1997). **Reclaiming Our Schools: Teaching Character, Academics, and Discipline**. (2nd Ed.), Upper Saddle River, N.J.: Prentice-Hall.
- YÖRÜKOĞLU Atalay (1997). **Aile ve Çocuk**. (5. Baskı), İstanbul: Özgür Yayınları.